

Παναγία Σκριπού – Η παγκόσμια ακτινοβολία ενός χριστιανικού μνημείου 1150 χρόνων

Ο Ορχομενός κατέχει περίοπτη θέση στην παγκόσμια ιστορία με τον πολιτισμό των Μινύων στην αρχαιότητα, αλλά και με το κορυφαίο χριστιανικό μνημείο της Παναγίας Σκριπούς, που τον κοσμεί, το οποίο κατέχει ιδιαίτερη θέση μεταξύ των χριστιανικών μνημείων της βυζαντινής εποχής.

Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι πολλοί επιστήμονες, Έλληνες και ξένοι, έχουν ασχοληθεί με τη μελέτη αυτού του επιβλητικού μνημείου. Ενδεικτικά αναφέρουμε: Josef Strzygowski, Μαρία Σωτηρίου, Ερρίκος Σλήμαν, Oscar Wulff, Gabriel Millet, Arthur Megaw, Ευστάθιος Στίκας, Δημήτριος Πάλλας, Robert Schults, Αναστάσιος Ορλάνδος, Χαρίκλεια Κοιλάκου, Νικόλαος Γκιολές, Σωτήρης Βογιατζής, ο Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερώνυμος, κ.ά.

Η αρχιτεκτονική του ναού, οι διαστάσεις του, η τεχνική, ο πλούσιος γλυπτός του διάκοσμος, οι επιγραφές, οι τοιχογραφίες έχουν κεντρίσει το ενδιαφέρον πλείστων επιστημόνων προσπαθώντας να το ερμηνεύσουν, να μάθουν την προέλευσή του και την ιστορία του, να περιγράψουν τις ανατολίτικες ή μη επιρροές που δέχτηκε και να τον κατατάξουν στον αντίστοιχο αρχιτεκτονικό τύπο ναού.

Είναι ένα οικοδόμημα επιβλητικό σε μέγεθος και κτισμένο με μεγάλη επιμέλεια, θα επισημάνει ο Δημήτριος Πάλλας.¹

Όπως, αναφέρει η Μαρία Σωτηρίου ο ναός της Σκριπούς «έχει ιδιαίτεran σημασίαν εις τήν ιστορίαν τῆς βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, διότι εἶναι τό ἀρτιώτερον διασωθέν κτίριον ἐκ τῶν τεσσάρων χρονολογημένων ἐξ ἐπιγραφῶν μνημείων τοῦ δευτέρου ἡμίσεος

---

¹ Δημητρίου Πάλλα, «Ἡ Παναγία τῆς Σκριπούς ὡς μετάπλαση τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς σέ μεσαιωνική βυζαντινή», *Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν*, 6, (1976-1977), σελ.7.

του 9^{ου} αιώνας, ώστε εις τήν ὅλην του κατασκευήν καί τās ἐπί μέρους ἀρχιτεκτονικὰς μορφάς νά ἀποβαίνει ἄριστον ἀντιπροσωπευτικόν δεῖγμα τῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἰς τήν Ἑλλάδα καί ὁ μόνος κρίκος μεταξύ τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καί τῆς βυζαντινῆς τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος. Ἀλλά καί ὡς πρὸς τόν ἀρχιτεκτονικόν τύπον ὁ ναός τῆς Σκριπούς εἶναι σπουδαῖος, διότι ἀνήκει εἰς τούς μεταβατικούς τύπους, οἱ ὅποιοι κατέληξαν εἰς τόν σταυροειδῆ μέ τροῦλλον ναόν τῆς σχολῆς τῆς Ἑλλάδος».²

Αποτελεῖ, λοιπόν, τὸν καλύτερα σωζόμενο μεταξύ τῶν τεσσάρων χρονολογημένων ἐξ ἐπιγραφῶν ναῶν τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 9ου αἰῶνα, ἀφοῦ οἱ ἄλλοι τρεῖς ναοὶ ἔχουν καταστραφεί ἢ εἶναι ερειπωμένοι, ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Μαγκούτη στὴν Πλάκα τοῦ 871, ποῦ καταστράφηκε τὸν 19^ο αἰῶνα, ὁ ναός τῆς Ἐπισκοπῆς Σκύρου τοῦ 894 εἶναι μισοερειπωμένος, καθὼς καὶ τὰ ερείπια τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου στὴ Θήβα τοῦ 872, ποῦ βρέθηκε κατόπιν ἀνασκαφῶν.³

Βέβαια, λόγω τῆς φθορᾶς στὸ διάβα τῶν αἰῶνων, ἔχουν γίνει ἐπισκευές καὶ ἀνακατασκευές σε διάφορα μέρη τοῦ ναοῦ τῆς Σκριπούς γιὰ τὴ διάσωσή του κυρίως μετὰ ἀπὸ σεισμούς, ὅπως με τὸ σεισμό τοῦ 1895 ποῦ υπέστη μεγάλες ζημιές ὁ τρούλος, ὁμως ὁ ναός στέκεται ἀκέραιος.

Ὁ ναός τῆς Παναγίας ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἀρχαιότερο σωζόμενο θυσιαστήριο τῆς Βοιωτίας, ποῦ λειτουργεῖ μέχρι σήμερα. Ἐχουν βρεθεῖ λείψανα παλαιοχριστιανικῶν ναῶν στὴ Βοιωτία, ὅπως οἱ βασιλικές τῆς Χαιρώνειας, τοῦ Διστόμου, τῆς ἀρχαίας Στείριδας, τοῦ Πλατανακίου, τῆς

---

² Μαρίας Σωτηρίου, «Ὁ ναός τῆς Σκριπούς τῆς Βοιωτίας», *Αρχαιολογικὴ Ἐφημερίς*, 1931, σελ. 119.

³ Μ.Σωτηρίου, ὁπ.π., σελ. 119.

Ανθηδόνας,⁴ κ.ά., καθώς και ο προαναφερθείς ναός του Αγίου Γρηγορίου Θηβών, όμως, κανείς ναός δεν σώζεται ακέραιος όπως ο ναός της Σκριπούς. Αυτό προσδίδει στο μνημείο ιδιαίτερη σημασία.

Με την αρχιτεκτονική του ναού έχουν ασχοληθεί πολλοί μελετητές. Κατ' άλλους ο ναός της Σκριπούς κατάγεται από την εκκλησία των αγίων Αποστόλων της Κωνσταντινούπολης, κατ' άλλους θεωρείται σύνθεση σταυρικού ναού με θολωτή βασιλική από την οποία προήλθε ο απλός σταυροειδής ρυθμός στην Ελλάδα, κατ' άλλους τονίζεται η προέλευση από αρμενικά πρότυπα και ανάμειξη με παλαιοχριστιανικά στοιχεία, κατ' άλλους ότι ακολούθησε πρότυπα του 8^{ου} αιώνα και κατ' άλλους ότι αποτελεί αποτέλεσμα εξέλιξης από την τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με εγκάρσιο κλίτος και ξυλότρουλο προς την περικλειστής υφής σταυροειδή εκκλησία με τρούλο.⁵

Όπως ειπώθηκε ο ναός έχει χρονολογηθεί εξ επιγραφών, άλλωστε εξ αιτίας των πολλών επιγραφών, που υπάρχουν εντοιχισμένες στο μνημείο, πιθανολογείται ότι έχει δοθεί στο ναό και κατ' επέκταση στην περιοχή το όνομα Σκριπού από το λατινικό *scriptus – scripta*.

Οι επιγραφές αποτελούν ιδιαίτερο γνώρισμα, που προσδίδουν ξεχωριστή σημασία στο μνημείο και μας πληροφορούν για το χρόνο οικοδόμησής του αλλά και τον κτήτορα αυτού. Μάλιστα η πρώτη δημοσίευση των κτητορικών επιγραφών έγινε από τον Ερρίκο Σλήμαν, κι όπως αναφέρουν οι κ.κ. Χ. Κοιλάκου και Ελ. Βολτυράκη, αυτό κίνησε το ενδιαφέρον των μετέπειτα ειδικών της μεσαιωνικής ιστορίας και τέχνης

---

⁴ Ίερωνύμου (Μητροπολίτου Θηβών και Λεβαδείας, νύν Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος) Λιάπη, *Χριστιανική Βοιωτία*, τόμ. Α', (Λιβαδεία: Έκδ. Κέντρο Αρχαιολογικών, Ιστορικών και Θεολογικών Μελετών, 2005), σελ. 41 κ.ε.

⁵ Δ. Πάλλα, ό.π., σελ.11 κ.ε. και Σωτήρη Βογιατζή, «Παρατηρήσεις στην οικοδομική ιστορία της Παναγίας Σκριπούς στη Βοιωτία» *ΔΧΑΕ* 20 (1998), περίοδος Δ, σελ. 111, υποσημ. 1.

Αρετή Ε. Μουλαρά, Παναγία Σκριπού - Η παγκόσμια ακτινοβολία ενός χριστιανικού μνημείου 1150 χρόνων. Εισήγηση στο Διεθνές Αρχαιολογικό Συμπόσιο Ορχομενού «Μινύες έως τα πέρατα του κόσμου» 28 Σεπτεμβρίου 2024.

για το ναό.⁶ Οι δε επιγραφές έχουν μεγάλη σημασία και από παλαιογραφικής απόψεως.

Οι κτητορικές επιγραφές δυο στην εξωτερική ανατολική πλευρά του ναού και άλλες δυο, μια στη γωνία του βόρειου τοίχους της Πρόθεσης (Παρεκκλήσιο που είναι αφιερωμένο στον Απόστολο Παύλο) και μια στο νότιο τοίχο του διακονικού (Παρεκκλήσιο που είναι αφιερωμένο στον Απόστολο Πέτρο)

«ΠΑΝΑΓΗΑ ΘΕΟΤΩΚΕ ΣΥΝ ΤΟ ΜΟΝΩΓΕΝΗ ΣΟΥ ΙΥΩ ΒΟΗΘΙ ΤΟΥ ΣΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΛΕΩΝΤΟΣ ΒΑΣΙΛΗΚΟΥ ΠΡΟΤΩΣΠΑΘΑΡΙΟΥ ΚΕ ΕΠΙ ΤΟΝ ΟΙΚΗΑΚΩΝ ΣΥΝ ΤΙ ΣΥΝΕΥΝΩ ΚΕ ΤΥΣ ΦΙΛΑΤΥΣ ΤΕΚΝΥΣ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΚ ΠΟΘΟΥ ΚΕ ΠΗΣΤΕΟΣ ΜΕΓΙΣΤΙΣ ΑΝΑΣΤΙΣΑΝΤΟΣ ΤΟΝ ΣΟΝ ΑΓΙΩΝ ΝΑΟΝ. ΑΜΗΝ».

«+ ΕΠΗ ΒΑΣΙΛΙΟΥ Κ ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΝΟΥ ΚΑΙ ΛΕΩΝΤΟΣ ΤΟΝ ΘΗΩΤΑΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΤΟΝ ΡΩΜΕΟΝ».

«ΕΚΑΛΗΕΡΓΗΣΕΝ ΤΟΝ ΝΑΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΛΕΟΝ Ο ΠΑΝΕΥΦΙΜΟΣ ΒΑΣΙΛΗΚΟΣ ΠΡΟΤΟΣΠΑΘΑΡΙΟΣ ΚΑΙ ΕΠΗ ΤΟΝ ΥΚΙΑΚΟΝ ΥΠΕΡ ΛΥΤΡΟΥ ΚΑΙ ΑΦΕΣΕΟΣ ΤΟΝ ΠΟΛΛΩΝ ΑΥΤΟΥ ΑΜΑΡΤΗΩΝ ΕΤΟΥΣ ΑΠΟ ΚΤΗΣΕΟΣ ΚΟΣΜΟΥ ΕΞΑΚΙΣΧΗΛΙΟΣΤΟ ΤΡΙΑΚΟΣΗΟΣΤΩ ΟΓΔΟΗΚΟΣΤΩ Β».

«ΕΚΑΛΗΕΡΓΗΣΕΝ ΤΩΝ ΝΑΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΚΩΡΥΦΕΟΥ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΛΕΟΝ Ω ΠΑΝΕΥΦΙΜΟΣ ΒΑΣΙΛΗΚΟΣ ΠΡΟΤΟΣΠΑΘΑΡΗΟΣ ΚΑΙ ΕΠΗ ΤΩΝ ΥΚΗΑΚΩΝ ΥΠΕΡ ΛΥΤΡΟΥ ΚΑΙ ΑΦΕΣΕΟΣ ΤΟΝ ΠΟΛΛΩΝ ΑΥΤΟΥ ΑΜΑΡΤΗΩΝ ΕΠΗ ΙΓΝΑΘΟΥ ΤΟΥ ΥΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ. ΑΜΗΝ».)

---

⁶ Χ.Κουλάκου - Ελ.Βολτυράκη, «Ο ναός της Παναγίας Σκριπούς στον Ορχομενό μέσα από την αρχαιολογική έρευνα», ΔΧΑΕ ΜΑ΄ (2020), σελ.94.

αναφέρουν ως κτήτορα του ναού τον Λέοντα Πρωτοσπαθάριο και επί των Οικιακών, ο οποίος ανήγειρε το 874 μ.Χ το ναό προς τιμήν της Θεοτόκου, την εποχή των βυζαντινών αυτοκρατόρων Βασιλείου, Κωνσταντίνου και Λέοντος, όταν Οικουμενικός Πατριάρχης ήταν ο Ιγνάτιος (798-877).

Ο Λέων ήταν διοικητής του Θέματος της Ελλάδος με έδρα τη Θήβα, όπως αποδεικνύεται και από μολυβδόβουλα που σώζονται, όπου ο Λέων αναφέρεται ως βασιλικός οστιάριος, επί των οικιακών και άρχοντας των Θηβαίων και της Ελλάδας.⁷

Η έκφραση επί των οικιακών δηλώνει πως ο Λέων ήταν ο επίτροπος της αυτοκρατορικής περιουσίας στη περιοχή της δικαιοδοσίας του.⁸

Ιδιαίτερη, όμως, σημασία έχει η λόγια επιγραφή, η οποία βρίσκεται στην αριστερή γωνία της δυτικής πλευράς του νάρθηκα αποτελούμενη από δώδεκα στίχους:

«ΟΥ ΦΘΟΝΟΣ ΟΥΔΕ ΧΡΟΝΟΣ ΠΕΡΙΜΗΚΕΤΟΣ ΕΡΓΑ ΚΑΛΥΨΕΙ
ΣΩΝ ΚΑΜΑΤΩΝ ΠΑΝΑΡΙΣΤΕ ΒΥΘΩ ΠΟΛΥΧΑΝΔΕΙ ΛΗΘΗΣ
ΕΡΓΑ ΕΠΕΙ ΒΟΟΩΣΙ ΚΑΙ ΟΥ ΛΑΛΕΟΝΤΑ ΠΕΡ ΕΜΠΗΣ.
ΚΑΙ ΤΟΔΕ ΓΑΡ ΤΕΜΕΝΟΣ ΠΑΝΑΟΙΔΙΜΟΝ ΕΞΕΤΕΛΕΣΑΣ
ΜΗΤΡΟΣ ΑΠΕΙΡΟΓΑΜΟΥ ΘΕΟΔΕΓΜΟΝΟΣ ΙΦΙΑΝΑΣΣΗΣ
ΤΕΡΠΙΝΟΝ ΑΠΟΣΤΙΛΒΟΝ ΠΑΡΙΚΑΛΛΕΑ ΠΑΝΤΟΘΕΝ ΑΙΓΛΗΝ
ΧΡΙΣΤΟΥ Δ ΕΚΕΤΕΡΩΘΕΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩ ΕΣΤΑΤΟΝ ΑΜΦΩ
ΩΝ ΡΩΜΗΣ ΒΩΛΑΞ ΙΕΡΗΝ ΚΟΝΙΝ ΑΜΦΗΚΑΛΥΠΤΕΙ
ΖΩΟΙΣ ΕΝ ΘΑΛΙΗΣΙ ΧΡΟΝΩΝ ΕΠ ΑΠΕΙΡΟΝΑ ΚΥΚΛΑ
Ω ΠΟΛΥΑΙΝΕ ΛΕΟΝ ΠΡΩΤΟΣΠΑΘΑΡΙΕ ΜΕΓΙΣΤΕ
ΓΗΘΟΜΕΝΟΣ ΚΤΕΑΤΕΣΣΙ ΚΑΙ ΕΝ ΤΕΚΕΕΣΣΙΝ ΑΡΙΣΤΟΙΣ
ΧΩΡΟΝ ΕΠΙΚΡΑΤΕΩΝ ΤΕ ΠΑΛΑΙΦΑΤΟΥ ΟΡΧΟΜΕΝΟΙΟ +».

Αυτή η «έν όμηρικῶ ἑξαμέτρῳ ἐπιγραφή» που έγινε προς τιμήν του κτήτορα του ναού, σύμφωνα τον Ερρίκο Σλήμαν δηλώνει πως την εποχή

⁷ Μαρία Σωτηρίου, όπ.π., σελ. 157.

⁸ Δημητρίου Πάλλα, όπ.π., σελ. 6.

αυτή υπήρχαν άνδρες που καλλιεργούσαν τις επιστήμες και θαύμαζαν τον Όμηρο.⁹

Σύμφωνα με την Μ. Σωτηρίου το έμμετρο αυτό πανηγυρικό επίγραμμα της Σκριπούς προφανώς χαρακτήκε στη Θήβα και είναι μια πολύτιμη μαρτυρία του βαθμού της παιδείας στα επαρχιακά κέντρα της Βυζαντινής επαρχίας σε εποχή που η Ελλάδα θεωρούνταν ότι δήθεν είχε ερημωθεί και εκβαρβαριστεί από τις σλαβικές επιδρομές.¹⁰

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της Σκριπούς είναι ότι για την τοιχοποιία έχει χρησιμοποιηθεί υλικό από την Παλαιοχριστιανική βασιλική, που υπήρχε στο σημείο, πάνω στο οποίο έχει κτιστεί ο ναός, όπως δείχνουν λείψανα μωσαϊκού δαπέδου και δύο κιονόκρανα του 5^{ου} αιώνα¹¹, αλλά το περισσότερο υλικό έχει χρησιμοποιηθεί από τον αρχαίο Ορχομενό, όπως σπόνδυλοι αρχαίων κιόνων, μαρμάρινα μέλη, επιτύμβιες στήλες, μάλιστα πολλοί πελεκητοί λίθοι έχουν στο εσωτερικό τους χαραγμένες επιγραφές.¹² Χαρακτηριστική είναι η επιγραφή που υπάρχει στο ναό και αναφέρεται σε μουσικούς αγώνες προς τιμήν των τριών Χαρίτων. Μάλλον ο ναός είναι χτισμένος επάνω στον αρχαίο ναό των Χαρίτων.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του ναού αποτελεί ο γλυπτός του διάκοσμος τόσο στο εσωτερικό του όσο και στο εξωτερικό, διακοσμητικές ταινίες, ανάγλυφα κιονόκρανα, τεμάχια του αρχικού μαρμάρινου τέμπλου, εντοιχισμένα γλυπτά. Άλλα τμήματα του γλυπτού διακόσμου βρίσκονται στην αρχική τους θέση κι άλλα έχουν εντοιχισθεί σε διάφορα σημεία του μοναστηριακού συγκροτήματος ή φυλάσσονται στα κελιά.

---

⁹ ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΧΛΙΕΜΑΝΝ, *Όρχομενός, Υπόμνημα επί τῷ ἐν τῷ Βοιωτικῷ Όρχομενῷ ἀνασκαφῶν αὐτοῦ*, μετάφραση ΣΟΦΙΑ ΣΧΛΙΕΜΑΝΝ, (Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τῶν καταστημάτων Ἀνδρέου Κορομηλά, 1883), σελ. 51.

¹⁰ Μαρία Σωτηρίου, *όπ.π.*, σελ. 157.

¹¹ Δημητρίου Πάλλα, *όπ.π.*, σελ.7,61, Μαρία Σωτηρίου, *όπ.π.*, σελ. 121.

¹² Μαρία Σωτηρίου, *όπ.π.*, σελ. 126.

Σύμφωνα με τον Μακαριώτατο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερώνυμο «Μεγάλη έντύπωση προκαλεί ό γλυπτός διάκοσμος του ναού, ό όποϊος παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία θεμάτων και ιδιαίτερη τεχνική. Τά θέματα συνδέονται μέ τήν παλαιοχριστιανική παράδοση, πού συνεχίζει επί τό πλεϊστον τήν έλληνική κι άλλοτε τόν κόσμο τής Ανατολής, δηλαδή τήν ισλαμική τέχνη τών Αράβων, μέ περσική και αϊγυπτιακή επίδραση.¹³

Σύμφωνα με την Μαρία Σωτηρίου «τά γλυπτά του ναού τής Σκριπούς μέ τήν άκριβή των χρονολογίαν έρριψαν άπό τήν πρώτην δημοσίευσίν των θετικόν φώς εις τήν βυζαντινήν γλυπτικήν, τής όποίας ή εξέλιξις άπό τής μετά τόν Ίουστινιανόν έποχής μέχρι του 11^{ου} αι. είναι άρκετά σκοτεινή».¹⁴

Να αναφέρουμε ότι ο ναός εξωτερικά κοσμεΐται με τρεις σειρές γείσα με μορφή οδοντωτής ταινίας που διατρέχουν όλο το ναό, καθώς και μια σειρά κεραμικής οδοντωτής ταινίας. Η κεραμική αυτή οδοντωτή διακόσμηση απαντάται για πρώτη φορά στο ναό της Σκριπούς και θα χρησιμοποιηθεί ευρέως αργότερα στους ναούς της δεύτερης χιλιετίας.¹⁵

Οι τοιχογραφίες που σήμερα σώζονται είναι λίγες λόγω των διαφόρων καταστροφών που έχει υποστεί κατά καιρούς ο ναός με τις περισσότερες να σώζονται στο ιερό. Τα ίχνη τοιχογραφιών που υπάρχουν στο ναό μαρτυρούν ότι ήταν κατάγραφος.

Οι τοιχογραφίες της κεντρικής ασίδας του ιερού είναι της κρητικής τεχνοτροπίας και ανάγονται στα τέλη του 16^{ου} και τις αρχές του 17^{ου}

---

¹³ Ίερωνύμου (Μητροπολίτου Θηβών και Λεβαδείας, νυν Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος) Λιάπη, όπ.π., σελ.82.

¹⁴ Μαρία Σωτηρίου, όπ.π., σελ. 140.

¹⁵ Μαρία Σωτηρίου, όπ.π., σελ. 126.

αιώνα, ενώ των παρεκκλησίων είναι παλαιότερες. Οι λιγότερες που υπάρχουν στον κυρίως ναό είναι των νεότερων χρόνων.¹⁶

Επίσης, να αναφέρουμε επιγραμματικά ένα άλλο χαρακτηριστικό στοιχείο ότι στις διάφορες ανασκαφές που έχουν γίνει και παλιότερα και τις τελευταίες δεκαετίες έχουν βρεθεί τάφοι, καθώς και διάφορα ευρήματα και στο εξωτερικό αλλά και στο εσωτερικό του ναού.¹⁷

Δεν πρέπει, όμως, να ξεχνάμε ότι ο ναός της Παναγίας Σκριπούς ήταν το καθολικό μονής, όπως φανερώνουν τόσο η πύλη που υπάρχει όσο και η πτέρυγα κελιών που σώζονται. Πότε μετετράπη σε μοναστήρι δεν γνωρίζουμε.

Ο Δ. Πάλλας αναφέρει ότι η παρουσία ενός τέτοιου επιβλητικού μνημείου μέσα σε ένα αγροτικό οικισμό αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι ο ναός της Παναγίας ήταν καθολικό μονής ή ευκτήριο μεγάλου υποστατικού, που το διαδέχτηκε η μεταγενέστερη μονή.¹⁸

Ο Βρετανός στρατιωτικός και περιηγητής Ουίλλιαμ Μάρτιν Λήκ (1777-1860), που επισκέφθηκε την περιοχή στις αρχές του 19^{ου} αιώνα αναφέρει ότι η Παναγία η Σκριπού ήταν μοναστήρι.¹⁹

Μάλιστα σε φωτογραφία, την οποία έφερε στο φως ο μακαριστός εφημέριος της Σκριπούς π. Χαράλαμπος Χατζηχαραλάμπους, εικονίζεται η Μονή Σκριπούς το 1890 και φαίνονται η πύλη, τα κελιά και το καθολικό.

Επίσης, σε έγγραφα που σώζονται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους της περιόδου 1834-1840 η Παναγία Σκριπού αναφέρεται ως μονή,

---

¹⁶ Ίερωνύμου (Μητροπολίτου Θηβών και Λεβαδείας, νυν Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος) Λιάπη, ό.π., σελ.84-86.

¹⁷ Χ.Κουλάκου - Ελ.Βολτυράκη, ό.π.,σελ.94 κ.ε.

¹⁸ Δημητρίου Πάλλα, ό.π., σελ. 62.

¹⁹ William Martin Leake, *Travels in Northern Greece*, II, (London: J. Rodwell, New Bond Street, 1835), σελ. 151 κ.ε.

μάλιστα το 1834 αναφέρεται και ο ηγούμενος αυτής ονόματι Δαμασκηνός.²⁰

Επίσης, η Μονή Σκριπούς ήταν ένα από τα μοναστήρια που διατηρήθηκαν σύμφωνα με το βασιλικό διάταγμα του 1833.

Ενώ, με το Φ.Ε.Κ 240/31 Αυγούστου 1887 εγκρίθηκε η ένωση της Μονής Κοιμήσεως Θεοτόκου Σκριπούς με τη Μονή Οσίου Σεραφείμ Δομβούς, της οποίας θα αποτελούσε μετόχι.

Με τον Νόμο 4684 του 1930 «Περί διοικήσεως καί διαχειρίσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καί περί συγχωνεύσεως τῶν μικρῶν Μονῶν» η Μονή Σκριπούς υπήχθη στη Μονή Οσίου Σεραφείμ Δομβούς.²¹ Μάλιστα μεγάλα τμήματα της περιουσίας της μονής απαλλοτριώθηκαν. Μετά την απαλλοτρίωση των κτημάτων της Παναγίας η μονή διαλύθηκε και ο ναός της μετατράπηκε σε ενοριακό ναό.

Τα στοιχεία αυτά τα οποία αναφέρθηκαν συνοπτικά παρουσιάζουν τη σημασία του χριστιανικού μνημείου από πλευράς αρχιτεκτονικής, γλυπτών, επιγραφών, τοιχογραφιών κλπ., αντανακλούν την παγκόσμια ακτινοβολία του και κινούν το ενδιαφέρον και την έρευνα πλείστων επιστημόνων, Ελλήνων και ξένων, αρχαιολόγων, αρχιτεκτόνων, μηχανικών, συντηρητών, θεολόγων, φιλολόγων κ.ά., αλλά και την προσοχή, το θαυμασμό και το ενδιαφέρον των περιηγητών, αντανακλούν, όμως, και την ιδιαίτερη σημασία που έχει ο ναός για τους προσκυνητές και τους πιστούς.

Για την Εκκλησία, κλήρο και λαό, προσκυνητές και πιστούς, ο ναός της Σκριπούς αποτελεί το παλλάδιο της ορθόδοξης χριστιανικής πίστης,

²⁰ Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχείο Μοναστηριακών, φάκελος 50, στο διαδικτυακό τόπο: <http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=tab02&id=12790> (ημερομηνία ανάκτησης 15-5-2017).

²¹ Γερωνύμου (Αρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος) Λιάπη, *Ἐκκλησιαστική περιουσία καί μισθοδοσία τοῦ κλήρου*, (Ἀθήνα: Ἑλληνοεκτυπωτική, 2012), σελ. 96.

με την παρουσία της Παναγίας να βρίσκεται παντού, και να συνδέεται με τη σωτηρία της περιοχής από τους Γερμανούς το 1943.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το μνημειώδες αυτό έργο του Λέοντος Πρωτοσπαθάρου οικοδομήθηκε για να λειτουργεί ως θυσιαστήριο κι ως τέτοιο συνεχίζει να λειτουργεί 11,5 αιώνες τώρα.

Είπαμε ότι η Σκριπού είναι το αρτιότερο σωζόμενο χριστιανικό μνημείο της εποχής της, αλλά αυτό που την ξεχωρίζει είναι ότι διατηρεί την αρχική της χρήση, λειτουργεί ως λατρευτικός χώρος, χαρακτηριστικό που έχουν χάσει πολλά άλλα μνημεία. Η Σκριπού είναι ένα μνημείο ζωντανό, ακριβώς, γιατί εκφράζει μια ζωντανή πίστη, το περιβάλλον και το υπόβαθρο που αναπτύχθηκε και συνεχίζει να υπάρχει είναι το χριστιανικό, και όχι ένα περιβάλλον που είναι νεκρό, όπως μια αρχαία θρησκεία ή ένας πολιτισμός.

Η Σκριπού πρωτίστως είναι αυτό που πρεσβεύει, πρώτα χώρος λατρείας και μετά εκκλησιαστική τέχνη, αρχιτεκτονική, γλυπτική κλπ., άλλωστε η εκκλησιαστική τέχνη είναι αρμονικά ταιριασμένη και στην υπηρεσία της λατρείας συνυφασμένη και δεν μπορεί να αποσπαστεί από αυτή και να ερμηνευθεί αυτόνομα. Καθετί στη Σκριπού υπηρετεί την πίστη και τη λατρεία και συμβολίζει αυτό για το οποίο δημιουργήθηκε κι αυτό αντικατοπτρίζει η τέχνη της. Γι' αυτό η Σκριπού έχει καταστεί σύμβολο αδιάσπαστης συνέχειας ζωντανής πίστης και πολιτισμού, όπου η παλαιοχριστιανική τέχνη ενώνεται με τη βυζαντινή και αντανakλάται στο σήμερα.

Στα 1150 χρόνια ζωής της έζησε τη φθορά του χρόνου, σεισμούς, καταστροφές, πυρκαγιές, λεηλασίες, δέχτηκε και δέχεται τις επεμβάσεις και σωτήριες επισκευές των ειδικών και συνεχίζει να στέκεται όρθια, να λειτουργεί, να ακτινοβολεί στα πέρατα της Οικουμένης και να θαυμάζεται

από όλους, από τους πιστούς μέχρι τους πιο εξειδικευμένους επιστήμονες. Μάλιστα οι πολλές επισκευές που έχουν κατά καιρούς γίνει επιβεβαιώνουν τη μεγάλη σημασία που έχει η ύπαρξη και λειτουργία της.

Η επέτειος των 1150 χρόνων αποτελεί ένα ορόσημο. Αποτελεί το επιστέγασμα μιας φωτοφόρας λαμπρής πορείας της Παναγίας Σκριπούς στους αιώνες, που μας κληροδοτήθηκε από τους προγόνους μας, αλλά και μας καθιστά ενώπιον των ευθυνών μας, να διαφυλάξουμε την ακεραιότητα και λειτουργία αυτού του βυζαντινού μνημείου για να το κληροδοτήσουμε στις επόμενες γενεές.

Γι' αυτό κάθε προσπάθεια αποκατάστασης, επισκευής, αναστήλωσης και συντήρησης όλου του μοναστηριακού συγκροτήματος είναι επιβεβλημένη και επαινετή, αλλά και κάθε ενέργεια προβολής αυτού του χριστιανικού μνημείου. Η προβολή του συνίσταται στη γνωριμία του κυρίως από τη νέα γενιά, στη σημασία που έχει για την πίστη των ανθρώπων και το θρησκευτικό γίνεσθαι, στη συνύφανσή της με την ιστορική πορεία της περιοχής, αλλά και στο πολιτισμικό της αποτύπωμα όχι μόνο στο στενό πλαίσιο του τόπου μας αλλά στο παγκόσμιο πολιτιστικό γίνεσθαι.

Η Μητρόπολη φέτος αφιέρωσε το ετήσιο Ημερολόγιό της στα 1150 χρόνια της Παναγίας Σκριπούς θέλοντας μέσα από κάποιες χιλιάδες έντυπα Ημερολόγια αλλά και διαδικτυακά να προβάλλει τη μεγάλη πνευματική, ιστορική και πολιτιστική σημασία της Σκριπούς και την παγκόσμια ακτινοβολία της.

Η Σκριπού είναι ένα ζωντανό μνημείο, είναι ένα ανοιχτό βιβλίο που κάθε φορά που γυρνάς σελίδα ανακαλύπτεις νέα δεδομένα, στο ναό, στα κελιά, στο προαύλιο ανακαλύπτονται συνεχώς νέα ευρήματα και το νέο έρχεται να προσθέσει γνώση στο παλιό.

Είναι, λοιπόν, πολύ σημαντική η συνέχειά του και η προστασία του, πάντοτε με σεβασμό σε αυτό που πρεσβεύει και εκφράζει διαχρονικά και γι' αυτό χρειάζεται η συνεργασία και συνέργεια όλων, Εκκλησίας, Πολιτείας, τοπικής αυτοδιοίκησης, ειδικών επιστημόνων.

Η Σκριπού είναι κτήμα της ορθόδοξης πίστης και του χριστιανικού μας πολιτισμού και η πρότασή μου είναι να γίνουν οι ενέργειες ώστε να συμπεριληφθεί στον κατάλογο των μνημείων της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς της Unesco.

Η Σκριπού είναι χώρος ζωντανός, χώρος λατρευτικός, πληγώνεται από το πέρασμα του χρόνου, αλλά αναγεννάται και συνεχίζει την πορεία και λειτουργία της, για να εκπληρώνει το λόγο για τον οποίο ανηγέρθη. Αυτή είναι η Σκριπού 1150 χρόνια τώρα.

Κι όπως προφητικά με ιαμβικούς στίχους λέει η επιγραφή στο νάρθηκα του ναού:

Ούτε ο φθόνος ούτε ο χρόνος θα καλύψουν στο βυθό της λήθης τα λαμπρά έργα του Λέοντα του Πρωτοσπαθάρη, το παναοίδιμον τέμενος της Παναγίας και τα Παρεκκλήσια των Αποστόλων Πέτρου και Παύλου, τα οποία θα βοούν δια μέσου των αιώνων.